

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТА ТА СУБ'ЄКТНОСТІ В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розглянуто основні етапи дослідження проблеми суб'єкта і суб'єктності в психолого-педагогічній літературі. Аналізуються проблеми формування поняття «професійна суб'єктність вчителя» в контексті парадигми «суб'єкт-суб'єктність».

Ключові слова: суб'єкт, суб'єктність, основні етапи дослідження проблеми суб'єкта та суб'єктності, психологія суб'єкта, суб'єктно-діяльнісний підхід, суб'єкт психічної активності, суб'єктність учня (студента, слухача), характеристики професійної суб'єктності вчителя.

Актуальність статті. Національною доктриною розвитку освіти визначається, що мета державної політики щодо розвитку освіти «... полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати та зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» [7, с. 233]. Перспективність дослідження проблеми формування професійної суб'єктності у майбутніх вчителів зумовлена такими чинниками: зміною цілей середньої освіти, що спричиняє її зосередженість на потребах особистості учня та його становлення суб'єктом навчальної діяльності; запровадженням особистісно орієнтованої системи початкової освіти, результатом якої має бути особистість дитини з розвинутих почуттям гідності, самоповаги, розумінням основних цінностей людського буття, бажанням і здатністю вчитися; дослідженням практичного втілення ідей особистісно орієнтованої та суб'єктно-діялісної освіти, що передбачає її варіативність; модернізацією педагогічної освіти, що має на меті посилення суб'єктної спрямованості, надання їй системного гуманістичного та фахового характеру, гармонізації суб'єктної, професійної та фахової складових підготовки майбутніх учителів.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми формування професійної суб'єктності вчителя. Окремі аспекти історії становлення суб'єктного підходу висвітлені у наукових працях К. Абульханової-

Славської, А. Брушлінського. Заслужують уваги відповідні концепції Д. Узнадзе, С. Рубінштейна, О. Леонтьєва.

Проблему активізації пізнавальної діяльності учня як основного прояву його суб'єктності досліджували Л. Арістова, А. Вербицький, І. Зязюн, О. Киричук, Г. Костюк, О. Матюшкін, І. Харламов, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін., а психологічні аспекти формування особистості як суб'єкта діяльності – К. Абульханова-Славська, В. Асеев, І. Бех, Н. Богданович, О. Бодальов, А. Брушлінський, А. Журавльов, В. Знаков, В. Рибалка, Є. Рогов, В. Селіванов, В. Татенко, Д. Фельдштейн та інші.

Окремі питання формування суб'єктності майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки розглядали: К. Абульханова-Славська, А. Адлер, В. Андреев, Т. Бондаренко, А. Брушлінський, В. Варданян, М. Енеєва, С. Жорнік, В. Іванов, Г. Ісаєв, Г. Косарецький, В. Кушов, С. Максименко, В. Масленнікова, А. Маслоу, Ф. Мухаметязнова, Н. Олександрова, Ю. Поваренков, С. Пелипчук, В. Свистун, В. Слободчиков, В. Шадріков, В. Ягупов, О. Яркіна та інші.

Метою статті є аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми суб'єкта і суб'єктності та її вплив на формування поняття «професійна суб'єктність вчителя».

Відповідно до мети визначено такі **завдання** статті:

- здійснити аналіз етапів дослідження проблеми суб'єкта та суб'єктності в науковій літературі;
- обґрунтувати зміст поняття «професійна суб'єктність вчителя» в контексті проблем «суб'єкта» і «суб'єктності».

Основний зміст статті. Під впливом цих тенденцій у психологічній і педагогічній науках

домінує думка, яка визначає найбільш цінне для особи учня, студента, слухача та фахівця їх психічне, внутрішнє, суб'єктивне. Тому спрямованість студента як суб'єкта на пізнання власного психічного життя становить гносеологічний аспект предмета психології та важливий навчально-виховний аспект роботи будь-якого викладача у виші, який є справжнім суб'єктом педагогічної діяльності.

А. Брушлинський, сучасний класик проблеми суб'єктності в російській психології, наголошував на тому, що «всупереч поширеним думкам, суб'єкт – це не психіка людини, а людина, що володіє психікою, не ті чи інші психічні властивості, види активності та інше, а самі люди – ті, що діють, спілкуються. Суб'єкт – якісно визначений спосіб самоорганізації...» [9, с. 43], який насамперед формується, власне, у процесі оволодіння професійною освітою.

К. Абульханова-Славська слушно зауважує, що саме суб'єкт має потенційні можливості змінювати самого себе: «У психології суб'єкт не просто суб'єкт активності, розвитку, самодіяльності, але такої міри активності, яка забезпечує його розвиток і самодіяльність, такої міри інтегрованості, яка забезпечує його розвиток і активність... суб'єкт виступає як інстанція, визначаючи це співставлення таким чином, який забезпечує його активність, розвиток, самодіяльність, і в цьому полягає його самодетермінація, яка здійснюється через розв'язання суперечностей зовнішнього та внутрішнього, залежного та незалежного від нього» [10, с. 9].

На основі аналізу та узагальнення наукового доробку класиків вивчення цього питання можна виокремити **основні етапи дослідження проблеми суб'єкта та суб'єктності**.

Перший етап починається у 20-х роках ХХ ст., який виник як альтернатива безсуб'єктній парадигмі, яка абсолютизувала матерію без людини, а пізнання і діяльність пояснювала без суб'єкта. Але і в цей період поступово поширюється антропологічна парадигма, основа суб'єктного підходу.

Другий етап пов'язаний з домінуванням натур психології у науці (40–60 рр. ХХ ст.) і культурно-історичною теорією (70–80 рр. ХХ ст.). Однак, незалежно від наявності несприятливих об'єктивних і суб'єктивних чинників у ті роки над обґрунтуванням поняття «суб'єкт» у психології працювали класики радянської психології – *Д. Узнадзе* (теорія настанови), *С. Рубінштейн* (концепція людини) і *Б. Ананьєв* (людина як система індивідних, особистісних і суб'єктних властивостей та рис).

Наприклад, *С. Рубінштейн* дав методологічне обґрунтування категорії суб'єкта в психології. Під суб'єктом він розумів спосіб реалізації людиною своєї людської сутності та обґрунтував філософсько-психологічну концепцію людини. Він висунув теорію привласнення суб'єктом свого власного тіла і зовнішнього вигляду, здібностей, характеру, темпераменту, «а також Думки, якій людина віддала всі свої сили, і Почуття, з яким зрослося все її життя» [13, с. 680].

У його концепції особистість є суб'єктом насамперед своєї діяльності: «... особистість, безумовно, є суб'єктом діяльності і свідомості – тим, хто мислить, відчуває, хто ініціює дію» [14, с. 175]

Це дозволило його учням і послідовникам виокремити такі основні якості суб'єкта: активність як основну детермінанту змін у світі, які людина здійснює; саморегуляцію і самоорганізацію як її здатність до інтеграції, самостійності, самодетермінації та самовдосконалення [12].

Концепція людини *С. Рубінштейна* була розширена *К. Абульхановою-Славською* та *А. Брушлинським*. «Психологічна категорія суб'єкт дає змогу знайти у різних особистостей різну міру їхньої активності, різну міру інтегративності, різний ступінь самовизначення; розкрити співвідношення ідеалу розвитку і реально досягнутого рівня, можливостей особистості і реальної міри її активності, – відзначає *К. Абульханова-Славська*. – Так здійснюється синтез понять суб'єкт, особистість, індивідуальність...» [1, с. 49].

У ці роки дає обґрунтування своєї концепції *В. Мясіщев* – концепції ставлень людини. Найважливішими видами ставлень є, на його думку, потреби, мотиви, емоційні ставлення, інтереси, оцінки, переконання, а домінуючим ставленням, яке підкоряє собі інші та визначає життєвий шлях людини, це – спрямованість. Вищий ступінь розвитку особистості та її ставлення визначаються рівнем свідомого ставлення до оточення і самосвідомістю як свідомим ставленням до самого себе.

Особливим є підхід щодо розуміння суб'єкта вітчизняного провідного вченого *В. Роменця*. Ним обґрунтована вчинкова структура відношень людини і світу. Суб'єкт психічної активності виявляється, на його думку, найповніше у формі особистості, а суттєвою формою її прояву виступає вчинок. У ньому зосереджено всі сторони психіки для вирішальної ситуативної зміни. Ситуація, мотивація, дія, післядія – завершена його структура. У результаті зміщення акцентів на ці компоненти вчинку відбувається духовний поступ людини і людства. У сукупності своїх визначень вчинок є логічним осередком суб'єкта психічної активності [11, с. 35].

Свій науковий погляд на цю проблему суб'єкта висловили А. Маслоу та К. Роджерс, виокремивши емпіричні кореляції суб'єктності. Це – *особистісне зростання, самоактуалізація* (за А. Маслоу) та *особистісне «Я»* (за К. Роджерсом). В. Татенко, аналізуючи основні напрями зарубіжної психологічної науки, доходить висновку, що у своєму розвитку вона рухалася за висхідним і нисхідним векторами, які певним чином заперечують, проте й доповнюють один одного, живлячись енергією протистояння. Відповідно до такого розмежування диференціюються уявлення про людину як суб'єкт психічної активності [17].

Третій етап. Упродовж 80–90-х років ХХ ст. розпочинаються фундаментальні дослідження проблеми суб'єкта та суб'єктності нашими вітчизняними вченими. Суттєвий внесок у розв'язання цієї проблеми зробили А. Брушлинський, В. Петровський, А. Осницький, В. Татенко.

У колишньому СРСР у дослідженні психології суб'єкта безперечним лідером і одним із засновників нового напрямку був А. Брушлинський, про що свідчить безліч його монографій, наукових статей, виступів на конференціях з проблеми психології суб'єкта. В основному завершивши свої наукові дослідження з цієї проблеми, він обґрунтував цілісний, оригінальний і сформований варіант психології суб'єкта. Учений не лише розвинув суб'єктно-діяльнісний підхід свого наукового керівника С. Рубінштейна, а й висунув нові ідеї щодо наукових основ психології суб'єкта [4].

В. Петровський, який у російській психологічній науці також досліджує проблему суб'єктності людини, слушно зауважує, що переходи особистості на нові етапи розвитку «... детерміновані ззовні включенням індивіда в той чи інший інститут соціалізації чи ж зумовлені об'єктивними змінами всередині цього інституту, від яких залежить особистість у своєму формуванні» [8, с. 21].

Відповідно, тільки тому що суспільство створює систему вищої освіти, вона виникає як стадія формування і розвитку особистості певного фахівця, який має мотивацію професійного та кар'єрного зростання.

Сучасний (четвертий) етап. На початку ХХІ ст. в Україні провідним стає гуманістичне розуміння джерел розвитку особистості. Г. Балл, І. Бех, А. Бойко, І. Зязюн, В. Кремень, С. Максименко, В. Рибалка, В. Ягунов та інші науковці особливий акцент у навчально-виховному процесі ВНЗ роблять на гуманістичну парадигму освіти і виховання, на необхідність за-

безпечення суб'єктності учня (студента, слухача) у навчально-виховному процесі навчального закладу. «... на перший план виступає принцип дитиноцентризму, але не в значенні уваги до дитини як абстрактної, узагальненої, – а до конкретної дитини з її сутнісними характеристиками. Це важливо на всіх етапах освітньої діяльності – починаючи від дошкільця і закінчуючи університетом» [5, с. 14], – наголошує В. Кремень.

«Потрібно змінити взаємовідносини вчителя і учня (професора і студента). Вчитель не повинен бути над учнем, перестати жорстко регламентувати і однозначно визначати його розвиток і пізнання, а стає ніби поряд з ним, допомагаючи сконструювати і реалізувати оптимальний шлях пізнання і розвитку на основі індивідуальної сутності» [2, с. 23], – підкреслюється в «Білій книзі національної освіти України».

Обґрунтовану характеристику понять «суб'єкт» і «суб'єктність» пропонують В. Слободчиков та Г. Ісаєв: «Суб'єкт – людина як носій (ініціатор, творець, розпорядник) предметно-практичної діяльності і пізнання; становлення суб'єкта є процес оволодіння індивідом власного духовного життя»; «Суб'єктивність – базова категорія антропологічної психології, що визначає загальний принцип існування людської реальності, безпосереднього самобуття людини; як форма буття і спосіб організації людської реальності, суб'єктивність виявляє себе в здатності людини прийняти практично-перетворююче ставлення до власної життєдіяльності і знаходить своє вище вираження в рефлексії»; «Суб'єктність – соціальний, діяльнісно-перетворюючий спосіб буття людини, як самість – суб'єктність є очевидна і безпосередньо дана форма самобуття людини» [15, с. 372].

У сучасній науці розрізняють гносеологічний та онтологічний аспекти визначення поняття «суб'єкт». Аналіз результатів досліджень цієї проблеми дає змогу виділити відносно самостійні ракурси використання поняття «суб'єкт» у філософській, психологічній і педагогічній науках. Зокрема, В. Татенко в своїй монографії «Психологія в суб'єктному вимірі» [16] виділяє вісім таких ракурсів:

1. В акті інтроспекції людину щодо власної психіки можна розглядати подвійно: як гносеологічний та онтологічний суб'єкти психічної активності.
2. Поняття «суб'єкт» нерідко використовується для позначення активного, ініціативного учасника міжособистісної взаємодії. Моно-суб'єктний психологічний підхід тут означатиме, що «активатором» взаємодії є одна

- конкретна особа, полісуб'єктний – передбачатиме наявність кількох таких «активаторів».
3. Поняття «суб'єкт психічної активності» може означати здатність живої системи – особистості – до автономного функціонування, самовизначення та саморозвитку на основі певного життєвого проекту, який задає цілісність системі, несе в собі різні способи, алгоритми та методики індивідуального буття, його інтенції та потенції.
 4. Людину можна розглядати як носія різних форм активності, видів діяльності, психологічних функцій і соціальних ролей, які він тією чи іншою мірою опанував. Отже, припустимо, що про нього можна говорити як про полі-, мульти- чи бісуб'єктне утворення, тобто як про суб'єкта пізнання, спілкування, поведінки, трудової діяльності тощо. Те саме можна зробити на основі часового критерію, розрізняючи, яким суб'єктом індивід був колись, яким є нині і може стати в майбутньому. Якісний критерій дає змогу також констатувати, що є реальна та ідеальна, розвинена і нерозвинена свідомість, визначити її актуальну та потенційну силу стосовно до конкретної особи як соціального суб'єкта.
 5. Диференціюючи суб'єктну інстанцію внутрішнього психічного світу особистості, потрібно враховувати критерій її постійності-мінливості як суб'єкта психічної активності.
 6. Суб'єктна активність здійснюється як діалог. Проте це – внутрішній діалог особи як суб'єкта із самим собою, а не спілкування двох окремих суб'єктів (тут прикладом може бути гра в шахи із самим собою).
 7. Проблема моно-полісуб'єктності може набути такої інтерпретації в контексті проблеми розвитку особи як суб'єкта психічної активності в онтогенезі.
 8. Психічна норма і патологія традиційно диференціюються за критерієм моно-полісуб'єктності. Дисоціація, роздвоєння, розщеплення особи на двох або більше «індивідів» виявляються, як відомо, у разі її шизофренії тощо. Розчинення суб'єктного центру, перетворення окремих периферійних психічних утворень у самостійні функціональні сутності, що виборюють собі статус суб'єктного ядра, які руйнівні впливають на психіку, є ознакою психічного захворювання особи. Видужування, таким чином, пов'язується з трансформацією полісуб'єктної системи психічної активності у цілісну, моносуб'єктну систему.

Моносуб'єктний підхід орієнтує, на думку В. Татенка [16], сприймати психіку особи на зразок суб'єктно-центрованого цілого та відповідно передбачає виокремлення відповідної інстанції, яка забезпечує якісну цілісність психіки у процесі функціонування і розвитку людської істоти як суб'єкта пізнання, поведінки та діяльності. Такий осередок психічного В. Татенком позначається поняттям «суб'єктне ядро», яке представляє внутрішньо-інтегровані онтопсихічні утворення, що несуть у собі «сутнісний код» онтогенетичних перетворень індивіда щодо досягнення ним рівня власне людського буття, тобто, вочевидь, рівня суб'єкта.

Отже, будь-яка особа, яка має нормально функціонуючу психіку, може стати особистістю та індивідуальністю, тобто *суб'єктом поведінки, спілкування і діяльності в процесі набуття соціального, професійного і фахового досвіду та формування свого індивідуального стилю поведінки, спілкування і діяльності*. Основними психічними механізмами, без яких не можуть відбуватися такі зміни в особі, є свідомість і самосвідомість, рефлексія і саморефлексія, оцінка і самооцінка, самодетермінація і саморегуляція своєї поведінки, спілкування та діяльності. Яким чином це психологічно відбувається в онтогенезі особи, зазначає С. Максименко, розкриваючи онтогенетичні трансформації людини як суб'єкта психічної активності.

1. Початок процесу становлення людини як суб'єкта психічної активності пов'язується з «пробудженням» у пренатальному періоді екзистенціальної інтуїції суб'єктного ядра, включенням у розвиток механізму самозапитування і домінуванням такої вищої психічної функції, як **увага**.
2. Пересвідчившись у своїй належності буттю, дитина як суб'єкт власного психічного розвитку вивільнює черговий виток його «спіралі» – «пробуджує» експірієнтальну інтуїцію суб'єктного ядра, включає у розвиток механізм самоаперцепції, актуалізує у ролі домінуючої такої вищої психічної функції, як **пам'ять**.
3. Перехід до наступного – дошкільного – етапу онтогенезу суб'єктності стимулюється загостренням внутрішньої суперечності «нагромадження» нерелексованого досвіду, що зумовлює «пробудження» рефлексивної інтуїції суб'єктного ядра, включаючи у розвиток механізму самооцінювання і ставить на місце домінуючої вищої психічної функції **уяву**.
4. З часом загострюється внутрішня суперечність між вільною грою уяви і онтопсихічною

- готовністю дитини як суб'єкта скеровувати цей процес у потрібне для неї русло. В результаті цього у молодшого школяра «пробуджується» актуальна інтуїція суб'єктного ядра, включається в розвиток суб'єктний механізм самоактуалізації, набуває домінуючого значення **воля** як вища психічна функція.
5. На наступному онтогенетичному етапі суб'єктно-психічна здатність довільно діяти за зовнішнім зразком (учитися читати, писати, рахувати тощо) входить у суперечність з усвідомленням підлітком себе як суб'єкта довільної активності, спроможним самостійно визначатися у «віртуальній реальності» індивідуального буття. Ця суперечність «пробуджує» відповідну інтуїцію суб'єктного ядра, включає у розвиток механізм самовизначення, надає домінуючій ролі такій вищій психічній функції, як **мовлення**.
 6. Суперечність між прагненням до самовизначення, до самостійності у рішеннях і обмеженістю внутрішніх ресурсів, необхідних для їхньої реалізації, «пробуджує» в юнацькому віці потенціальну інтуїцію суб'єктного ядра, спричинює включення у розвиток суб'єктного механізму самопотенціювання і домінування такої вищої психічної функції, як **мислення**.
 7. На етапі повноліття головна суперечність розвитку індивіда як суб'єкта психічної активності виявляє себе у внутрішньому спротиві життєвої практики визначення ззовні того, що слід чекати від майбутнього. Саме ця суперечність «пробуджує» інтенціальну інтуїцію суб'єктного ядра, стає внутрішнім поштовхом для включення у розвиток механізму самопокладання та виокремлення в статусі домінуючої такої вищої психічної функції, як **переживання**.
 8. Досягнутий на момент повноліття рівень психічного розвитку робить можливою і необхідною внутрішню трансформацію генетичної («зворотної») логіки становлення індивіда як суб'єкта власного психічного життя у функціональну («пряму») логіку подальшого онтогенетичного *саморозгортання* новоутворень суб'єктної активності. Однак завершеності й зрілості функціональна структура суб'єктності може набути лише в результаті її випробування в різних видах «повнолітньої» діяльності, відпрацювання міжфункціональних зв'язків, що передбачає також певні уточнення і виправлення порушень, які нагромаджуються впродовж попереднього розвитку.
 9. На етапі досягнення дорослості особа має виявити себе психологічно зрілим суб'єктом психічної активності, здатним свідомо, відповідально і творчо, тобто через вчинок спрямовувати власний розвиток до суб'єкта пізнання, поведінки та діяльності [6].
- Цікавим є аналіз проблеми суб'єктності *О. Ф. Бондаренком*, який розглядає її з таких позицій: «А – суб'єктність як інтегральність; Б – суб'єктність як продуктивність щодо своїх власних переживань; В – суб'єктність як незалежність (некомфорність) у соціальних і міжособистісних стосунках; Г – суб'єктність як здатність самовизначення» [3, с. 60–61].
- Власне у цьому висловлюванні містяться основні наукові аспекти, які мінімально необхідні для *характеристики професійної суб'єктності вчителя*: професійна суб'єктність – це його інтегральна професійно важлива якість, основними проявами якої є професійне самовизначення як суб'єкта педагогічної діяльності в початковій школі, здатність і готовність до педагогічної діяльності та автономність у ній, а також суб'єктна поведінка та діяльність у процесі реалізації професійних функцій. Її формування відбувається за такими напрямками: суб'єкта власної психічної активності; суб'єкта навчальної діяльності; суб'єкта квазіпедагогічної діяльності; суб'єкта педагогічної діяльності.
- Підсумовуючи, зазначимо, що у психологічній літературі особливо підкреслюється роль і місце освіти в суб'єктному становленні, набутті соціальної та професійної суб'єктності особи, а також чітко виокремлюються основні психічні процеси, без яких такі процеси не можуть відбутися. Це – *увага, пам'ять, уява, воля, мовлення, мислення, переживання*, за участю яких відбувається формування, розвиток і актуалізація суб'єктних якостей – *активність, відповідальність, ініціативність*. Усвідомлення педагогами цих психічних аспектів допомагає їм цілеспрямовано формувати у студентів професійну суб'єктність і провідні суб'єктні якості майбутніх вчителів, тобто тут найголовніше для педагогів те, що студент, тільки будучи суб'єктом процесу навчання, потенційно здатний змінювати самого себе. Отже, у нашому дослідженні поняття «*суб'єкт*» означає вищий рівень розвитку студента як майбутнього вчителя (відповідно до поглядів *С. Рубінштейна*), а *суб'єктність* – це його провідні прояви як творчого суб'єкта спершу навчальної, а згодом і педагогічної діяльності. Зазначимо, що дефініцію «*суб'єктність*» розкриваємо через поняття *ставлення* і характеризуємо ставлення студента до самого себе як до діяча, до суб'єкта навчальної

та майбутньої педагогічної діяльності. Такий підхід для нас є визначальним, оскільки, з одного боку, ми досліджуємо фахівця в педагогічній діяльності, яка має автономний характер, а з іншого, – показуємо важливість людського чинника в такій діяльності, тобто вирішальну роль внутрішньої позиції та суб'єктного ставлення студента щодо майбутньої педагогічної діяльності.

Висновки. Таким чином, *суб'єктність – це внутрішня якість особи студента як соціальної істоти, сутність якої полягає в наявності власної громадянської позиції, ставлення до життєдіяльності згідно з прийнятими в українському суспільстві цінностями, нормами та принципами, прийняття професійної – педагогічної – етики та керування ними у процесі реалізації своїх посадових компетенцій як вчителя. Вони у принципі визначають студента як суб'єкта поведінки, спілкування та навчальної діяльності, а також індивідуальний стиль його поведінки, спілкування та майбутньої педагогічної діяльності.*

Вищевикладене дозволяє констатувати, що **суб'єктивне вчителя – це те, що належить педа-**

гогові як суб'єктові педагогічної діяльності, **а особистість педагога є, відповідно, носієм суб'єктного, самобутнього якого стосовно вчителя проявляється в його індивідуальності, а суб'єктність – наявності неповторного професійного «Я», в його унікальності та творчості, у професійній і фаховій компетентності у педагогічній справі та педагогічної діяльності у початкових класах і неповторному індивідуальному творчому стилі педагогічної діяльності.**

Формування і розвиток суб'єктності майбутнього вчителя як суб'єкта професійної активності можуть здійснюватися в умовах, що відповідають вимогам майбутньої творчої педагогічної діяльності, шляхом послідовного *самопробудження* субстанціальних інтуїцій суб'єктного ядра в процесі оволодіння педагогічною освітою і спонтанного *саморозгортання* в онтогенезі, важливим етапом якого є набуття професійної освіти, провідних суб'єктних механізмів педагогічної активності безпосередньо у творчій – навчальній, науковій і професійній – діяльності.

Список літератури

- Абульханова К. О. Методологічне значення категорії суб'єкта для сучасної психології / К. О. Абульханова // Людина. Суб'єкт. Вчинок : філософсько-психологічні студії / О. А. Донченко [та ін.] ; заг. ред. В. О. Татенко. – К. : Либідь, 2006. – С. 37–51.
- Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.] ; заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. – К. : Інформаційні Системи, 2010. – 340 с.
- Бондаренко О. Ф. Суб'єктність як етичний вимір: у пошуках вітчизняної традиції в психотерапії / Олександр Федорович Бондаренко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії : збірка статей / [заг. ред. В. О. Татенко]. – К. : Либідь, 2006. – С. 52–9.
- Брушлинский А. В. Психология субъекта : [монография] / Андрей Владимирович Брушлинский; [отв. ред. В. В. Знаков.] – М. : Институт психологии РАН ; СПб. : Алетей, 2003. – 272 с.
- Кремень В. Г. Якісна освіта: вимоги XXI століття / Василь Григорович Кремень // Дзеркало тижня. – № 24 (603). – 24 червня. – 2006. – С. 14.
- Максименко С. Д. Розвиток психіки в онтогенезі : [в 2 т.] / Сергей Дмитриевич Максимиенко. – К. : Форум, 2002. – Т. 2 : Моделювання психологічних новоутворень: генетичний аспект. – 333 с.
- Петровский А. В. Развитие личности и проблема ведущей деятельности / Артур Владимирович Петровский // Вопросы психологии. – 1987. – № 1. – С. 15–26.
- Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъектности : [монография] / Вадим Артурович Петровский. – Ростов-на-Дону : Изд-во Феникс, 1996. – 512 с.
- Психология суб'єктної активності особистості : мат. міжнар. наукової конференції «Підрастаюча особистість як суб'єкт психічної активності, саморозвитку і творчості» (12–14 жовтня 1992 р., м. Київ). – К., 1993. – 227 с.
- Роменець В. А. Вчинок і повстання канонічної психології : [текст] / В. А. Роменець // Людина. Суб'єкт. Вчинок : філософсько-психологічні студії / О. А. Донченко [та ін.] ; заг. ред. В. О. Татенко. – К. : Либідь, 2006. – С. 11–36.
- Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание: О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира : [монография] / Сергей Леонидович Рубинштейн ; АН СССР. Ин-т философии. – М. : АН СССР, 1957. – 328 с.
- Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии : [учебник] / Сергей Леонидович Рубинштейн ; [отв. ред. и автор вступит. статьи Е. В. Шорохова]. – М. : Педагогика, 1973. – 424 с.
- Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : [учебник] / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
- Слободчиков В. И. Психология человека : [коллективная монография] / Виктор Иванович Слободчиков, Евгений Иванович Исаев. – М. : «Школа-Пресс», 1995. – 384 с.
- Татенко В. А. Психология в субъектном измерении : [монография] / Виталий Александрович Татенко. – К. : Просвіта, 1996. – 404 с.
- Татенко В. О. Суб'єкт психічної активності в онтогенезі : автореф дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.01 / Виталий Александрович Татенко. – К., 1997. – 44 с.

A. Bodnar, J. Zurat

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF SUBJECT AND SUBJECTIVITY IN THE MAKING OF SUBJECTIVITY PROFESSIONAL FUTURE TEACHER

The paper considers the main stages of research on the subject and subjectivity in psychological and pedagogical literature. The problems of the formation of "professional teacher subjectivity" in the context of the paradigm of "subject-subjectivity".

Keywords: subject, subjectivity, milestones, research on the subject and subjectivity, the psychology of the subject, the subject-approach, the subject of mental activity, subjectivity student (student audience), the characteristics of professional subjectivity teacher.

Матеріал надійшов 11.04.2013

УДК 316.6

Гордієнко В. І., Коpecь Л. В.

СПРИЙНЯТТЯ ІНШОЇ ЛЮДИНИ ЯК РІШЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ЗАДАЧІ

У статті розглянуто проблему сприйняття іншої людини як комунікативна задача, аналізовано типи комунікативних задач, що характерні для початкового етапу спілкування в різних соціальних ситуаціях, розкрито психологічні механізми, які забезпечують вирішення типових комунікативних задач, визначено особливості перцептивних рішень у різних видах спілкування: примітивному, стандартизованому, маніпулятивному, конвенційному, діловому, ігровому, духовному.

Ключові слова: сприйняття іншої людини, перцептивна задача, комунікативна задача, акцептор дії, психологічні механізми спілкування, види спілкування, перцептивні рішення в різних видах спілкування, примітивне спілкування, маніпулятивне спілкування, стандартизоване спілкування, конвенційне спілкування, ділове спілкування, ігрове спілкування, духовне спілкування.

Постановка і обґрунтування актуальності теми. Проблема сприйняття та розуміння людей знову стає актуальною і посідає важливе місце у психологічних дослідженнях [1; 3; 4; 5; 7; 8; 9; 10]. Актуальність вивчення проблеми зумовлена необхідністю оновлення її концептуального бачення на фоні сучасних теоретичних моделей спілкування [5; 8]. Подальше проведення досліджень після деякого спаду інтересу до проблеми вимагає проведення огляду, детальної реєстрації та інтерпретації результатів вже проведених емпіричних досліджень соці-

альної перцепції та їх оцінки в контексті сучасних концептуальних підходів [5; 8].

Аналіз досліджень та публікацій. Для аналізу процесів сприйняття людини людиною психологом використовується термін «соціальна перцепція», запропонований Дж. Брунером у 1947 році. Проблема, яку вивчав Дж. Брунер, полягала у визначенні соціальної детермінації перцептивних процесів. Однак в подальшому запропоноване Брунером поняття використовується для позначення процесу сприйняття будь-яких соціальних об'єктів (груп, окремих людей